

FINDIKLI SEMTİNİN TARİHİ HAKKINDA BİR ARAŞTIRMA *

Cengiz Orhonlu

XVII. asırda Fındıklı

Fındıklı'da fazla inşa ve imar faaliyetinin, XVII. asırda, biraz daha arttığı müşahede edilmektedir. Ricalden bir çok kimsenin yaptırmış olduğu ve bir kısmının kalıntılarına hâlâ tesadüf edilen muhtelif nev'i inşaat bu hususu te'yid etmektedir. Bu inşaattan semtin nüfusunun arttığını da, istidlâl edebiliriz. 1613 yılında mevcut su tesisatının, halkın ihtiyacını te'min edemediği görüldüğü için, aynı yıl içinde I. Ahmed tarafından Tophane (Salıpa-zarı, Fındıklı, Kabataş) ve Beyoğlu semtlerine su getirilmiştir⁸⁶. 1636 yılında inşa edilmiş olan, Silâhdar Mustafa Paşa'nın bugün mevcut olmayan çeşmesini, kat'i bir surette tesbit edememekle beraber, vesikalardan XVII. asır başlarında Fındıklı Deresi'nde Emîr İmam Mescidi civarında inşa edildiği anlaşılan Hacı Receb Mescidini, asrın yarısında Kazancı-başı Elhac Ali Ağa'nın Taksim'e çıkarken ismi ile anılan yokuşun başında inşa edilen cami'i ile şadırvan'ını, kezâ yerini tesbit edemediğimiz Kutb (قطب) İbrahim Efendi'nin inşa ettirdiği Kadı mescidini, asrın ikinci yarısında Fındıklı deresi'nde İstanbul Kadısı Abdullah Efendi tarafından yaptırılan Pişmaniye mescidini sayabiliriz. Herde bunlar hakkında bilgi verileceği için burada genel olarak isimleri kaydolunmakla iktifa edilmiştir. XVII. asra aid bir vesîkâda⁸⁷, Fındıklı kasabasında hanedana aid bir saray için, bâzı

* Bu yazının birinci kısmı için bk. *Tarih Dergisi*, İstanbul, 10. s. 61-78.

⁸⁶ Abdülkadir Efendi, *Tarih-i Âl-i Osman*, Süleymaniye, Es'ad Efendi ktb. nr. 251, yp. 176/b; M. Sâfi, *Zübletü't-tevarih*, Veliyüddin Efendi Kütübhanesi nr. 2429, yp. 170/b.

⁸⁷ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, nr. E. 5257.

ebniye keşifleri yapıldığı kayıtlı ise de bunun kime mahsus olduğu ve yerinin bulunduğu mahal bildirilmemiştir.

XVII. asırda Fındıklı sâhillerinde oldukça mükellef *Yalıtar* bulunduğunu biliyoruz. Eunlar arasında XVII. asrın tanınmış bir siması olan Melek Ahmed Paşa'nın yalısı ile beraber bâzı evkafını⁸⁸, Gügüm-başı Mehmed Efendi'nin yalısı⁸⁹ ile, tanınmış bir aile olan Sadreddin-zâde'nin yalısını kaydedebiliriz⁹⁰. *Segahatnâme*'sinde, bu yalıları bahçeli ve mükellef olarak ta'rif eden Evliya Çelebi⁹¹, bunlardan başka yalıların bulunduğunu da hissettirmektedir. Meselâ Gümrük Emîni ve Valde Kethüdası Hüseyin Efendi'nin çok güzel olduğu zikredilen büyük bir bahçe ve yalısı, yabancı seyyahların dahi ilgisini çekmiş, hattâ yazımızın baş tarafında bahsettiğimiz gibi semte verilen Fındıklı isminin, yalıya bitişik olan mükellef bahçesinin isminden geldiği kaydedilmiştir⁹². Deniz üzerinde bir cumbası olan bu yalı, IV. Mehmed tarafından müteaddit def'alar ziyaret edilmiştir⁹³. Bunlardan başka 1689 ve 1691 yıllarında iki def'a Şeyhülislâm'lık makamını işgal etmiş olan Ebu Said-zâde Feyzullah Efendi'nin yalısı ile buna bitişik büyük bahçesini de kaydetmeliyiz⁹⁴.

⁸⁸ Evliya Çelebi, *Segahatnâme*, I, 441; Başbakanlık Arşivi, Cevdet Tasnifi Evkaf ks. nr. 22882.

⁸⁹ Evliya Çelebi, *Aynı eser*, I, 441; Fındıklı cami'indeki evkafı için bk. Tarih Dergisi, Sayı: 10, s. 67, not: 27.

⁹⁰ *Aynı eser*; bu aile için bk. Tarih Dergisi, sayı: 10, s. 69-70.

⁹¹ *Segahatnâme*, I, 441.

⁹² Caemir, *Histoire de l'Empire Ottomane*, Paris 1743, II, s. 167 not: 44; Le Chevalier, *Voyage de la Propontide et du Pont Euxin*, Paris 1800, I, 50-52; A. Timoni, *Nouvelles Promenades dans le Bosphore*, Constantinople 1844, I, 19-27.

⁹³ Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silâhdar Tarihi*, İst. 1928, I, s. 733, 740; Le Chevalier, *Aynı eser*, s. 50-52; A. Timoni, *Aynı eser*, I, 19-27; Gümrükçü Hüseyin Ağa'nın yalı ve bahçesi verasetle kendisine geçmiş olup bir ara harab halde bulunuyor idi (Caemir, *Aynı eser*, gös. yer). Çelebi-zâde Asım da bulunan bir kayda göre bu yalı Salıpazarı'na yakın bir mahalde bulunmaktadır (s. 247). XIX. asır başlarında yazılmış *Bostancı-başı defterleri*'nde ise böyle bir isme tesadüf edilmemektedir (Üniversite ktb. TY., nr. 8830, yp. 25/b, nr. 8-65, yp. 20/b, nr. 8866, yp. 12/b). Gümrükçü Hüseyin Ağa, 1682 den itibaren Valide ve Haseki sultanlara kethuda'lık yaptıktan sonra Gümrük-emîni olup, 1688 de kendisine vezaret verildi, Basra valisi iken 1686 da vefat etti (M. Süreyya, *Sicill-i Osmani*, II, 197-198).

⁹⁴ Bu yalı da evvelce Feyzullah Efendi'nin babası Ebu Sâid Efendi'ne oturduğu anlaşılıyor (Evliya Çelebi, *Aynı eser*, I, 441). Feyzullah Efendi 1698 de yalı-

XVII. asır müelliflerinden Evliya Çelebi'nin⁹⁵ ifadesine göre, Fındıklı'da «çarşı ve pazarlar azdır. Ekseri evleri deryaya nazır birbiri üzerine kat kat dizilmiştir... Sokaklar İstanbul, Eyüb, Kasım Paşa gibi serapa kaldırımlıdır şahrahları vâsidir. Tophane'de ve Fındıklı kasabasında sekiz yüz dükkân vardır...». Keza aynı asır müelliflerinden Eremya Çelebi⁹⁶ de Cihangir Tepesi altından Fındıklı'ya kadar çarşı ve pazarla kaplı olduğunu kaydetmektedir ki, bununla o zaman Salıpazarı'nda kurulan pazarın kastedildiği tahmin edilebilir.

Fındıklı-deresi'nde halen mevcut olan *Sofu baba türbesi*, 1690 tarihinde vefat etmiş olan aynı isimli bir şahsa aid bulunmaktadır⁹⁷.

IV. Murad devri silâhdarlarından, Tophane'de sebil ve çeşme inşa ettirmiş bulunan *Mustafa Paşa* 1636 yılında bu semtte dahi bir *Çeşme* yaptırmıştır; Devrin şâirlerinden Cevri, bu çeşme için bir tarih söylemiştir⁹⁸. Mustafa Paşa, bu çeşmenin ve Tophane'de bulunan sebil ve çeşmenin su yollarının ta'miri için Malatya'da bulunan han, hamam dükkânlarını vakfetmiştir⁹⁹. Bu vakfa rağmen, çeşmenin mevcudiyeti idame ettirilememiştir. Zirâ, *Hadikatü'l-cevâmi'*den anlaşıldığına göre¹⁰⁰, Silâhdar Mustafa Paşa'nın çeşmesi daha XIX. asır başlarında mevcut değil idi.

sında vefat etmiştir (Raşid, *Tarih*, Müteferrika matba'ası 1153, s. 178/a; Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, Üniversite ktb. TY. nr. 5988, yp. 406/a; Rif'at, *Devhatü'l-meşayih ma' zeyl*, İstanbul taş basması, s. 76-77).

⁹⁵ *Segahatnâme*, I, 445-446.

⁹⁶ *İstanbul Tarihi* (nşr. H. Andreasyan), İstanbul 1952, s. 43.

⁹⁷ M. Raif, *Mir'at ı İstanbul*, s. 314; Halk arasında çok hürmet gören bu türbe, 1950 yılında bir tamir sonunda çimento ile sıvandıktan sonra yeşil renge boyanmıştır. Bu arada baş ucunda ki taşda çimento ile örtülmüştür. Son zamanlarda civarında yapılan bir bina, bu türbe'nin üzerine kaplamıştır.

⁹⁸ Evliya Çelebi, *Aynı eser*, I, 444; Cevri Çelebi, *Divan*, Üniversite kütüphanesi TY., nr. 1275, yp. 95/a-b; Hüseyin Ayvansaraylı, *Vefegat-ı selâtin ve ricâl*, Üniversite Kütüphanesi, TY., nr. 2589, yp. 70; M. Raif, *Aynı eser*, s. 361; Silâhdar Mustafa Paşa Tophane'de bulunan sebil ve çeşmesinin Kılıç Ali paşa esmi'li sebili karşısında bulunduğu anlaşılıyor. Bu sebil ve çeşmesi için yine şâir Cevri tarafından bir tarih söylenmiştir (bk. Cevri Çelebi, *Divan*, yp. 90/a-b; *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, s. 61).

⁹⁹ Başbakanlık Arşivi, İbnü'l-Emîni ts. Evkaf ks., nr. 4433; 1733/34 tarihli diğer bir vesikada, Kapıcı-zâde Hacı Mustafa adlı bir zatın bu çeşmeye tahsis ettiği mahiyetini bilmediğimiz evkafından bahsedilmektedir (Cevdet ts. Belediye ks., nr. 901).

¹⁰⁰ Hüseyin Ayvansaraylı, II, s. 80.

Hacı Receb mescidi, Fındıklı deresinde Emîr İmam mescidine giderken Sofu-Baba türbesi'nin yanında bulunuyor idi. Hacı Receb adlı bir zatın hayratı olan bu mescid, tek minareli ve fevkanî olub üzerinde inas mektebi dahi bulunmakta idi¹⁰¹. İnşa tarihini kat'i şekilde tesbit edememekle beraber, vesikalarda geçen bâzı ibarelerden, mescid'in XVII. asır ortalarında mevcut olduğu anlaşılıyor. Buna göre XVII. asır başlarında yapıldığı kabul edilebilir. Mescid, evkafının kaybolması ve yeniden te'min edilememesi yüzünden zamanla, binası ve minaresi harap olmağa başladı¹⁰². Nihayet, XIX. asır sonlarında (1886 yıllarında) yıkılmış olduğu görülen Hacı Receb mescidi'nin son kalıntılarının da 1912 Cihangir yangınında tamamen yandığı söylenmektedir¹⁰³.

Kazancı-başı Cami'ine gelince, Kazancı-başı Elhac Ali Ağa tarafından, Taksim'den Fındıklı'ya inen yokuşun başında yaptırılmıştır. 1652 tarihli bir vesikada geçen ibareden cami'in 1643 tarihinde mevcut olduğuna göre, bu tarihten evvel inşa edildiği muhakkaktır¹⁰⁴. Ali Ağa vefatında cami'i civarında bulunan abdest almağa mahsus musluklar önüne defnedilmiştir¹⁰⁵. Bir müddet sonra harabiye yüz tutan cami' Topçu çorbacılarından Elhac İbrahim Ağa tarafından tuğladan bir minare ve mektep ilâvesiyle ta'mir ve tevsi edilmiş, ayrıca Tophane-i Âmire civarında bulunan bâzı menzilleri dahi vakfedilmiştir¹⁰⁶. Çorbacı İbrahim Ağa'nın vefatında, cami'in mihrabı önüne defnedildiği ve mezar taşında *mütevelli-i sâni* diye yazıldığı kayıdır¹⁰⁷. Cami'in Kazancı yokuşuna bakan duvarı üzerinde bulunan kitâbe¹⁰⁸ bi-

¹⁰¹ H. Ayvansarayî, *Hadikatü'l cevâmi'*, II, 81; *Mir'at-ı İstanbul*, s. 314; 1800/1 ve 1816 tarihli vesikalarda bâzı kimseler tarafından bu mescide tahsis edilmiş evkafdan bahsedilmektedir (Cevdet ts., Evkaf ks., nr. 3008, 3616).

¹⁰² H. Ayvansarayî, *Aynı eser*, II, 81.

¹⁰³ Osman, *Mecmua'-i cevâmi'*, İstanbul 1804, II, s. 34-35; semti iyi bilen ve 1950 de Kabataş cami'i müezzini olan (75 yaşında) Mehmed Ali Efendi'nin şifahi malûmatına göre.

¹⁰⁴ Başbakanlık Arşivi, *Maliye Defterleri* ts., nr. 992 s. 11.

¹⁰⁵ H. Ayvansarayî, *Aynı eser*, II, 81-82; M. Raif, *Aynı eser*, s. 340-341.

¹⁰⁶ Cevdet ts., Evkaf kısmı, nr. 1154, 8240; Ali Emiri ts., III. Mustafa ks. nr. 11071.

¹⁰⁷ H. Ayvansarayî, *Aynı eser*, gös. yer; M. Raif, *Aynı eser*, gös. yer.

¹⁰⁸ Kitâbesi için bk. M. Raif, *Aynı eser*, s. 340-341.

na'nın sonraki durumu hakkında bilgi vermektedir. Kitâbeye göre, Çorbacı İbrahim Ağa'nın ihya ettiği cami'in tesbit edilemeyen bir tarihte yanması üzerine 1753 de Topçu Gazilerinden Ahmed Paşa tarafından ta'mir ve ihya edilmiştir. Ahmed Paşa 1754-55 yılında vefat ederek Kazancı başı cami'nin bahçesine defnedilmiştir¹⁰⁹. Cami' bu gün ma'mur bir halde fakat minaresi mevcut değildir. Kazancı-başı cami'inin karşısındaki bahçe köşesinde biri 1658 tarihli Süleyman Bâşe diğeri 1673 tarihli olup Emine Hatun adlı bir kadına aid iki mezar bulunmaktadır. Bu mezarlar evvelce cami'in önünde bulunan abdest muslukları civarında, cami'in bânisi Elhac Ali Ağa'nın mezarı (bulunması muhtemel olan diğer mezarlar) ile beraber bulunuyorken, sonradan yolun genişletilmesi için bu musluklar yıktırılmış ve bu mezarlar şimdiki yerine taşınmıştır. Elhac Ali Ağa'nın mezarı hakkında yaptığımız araştırmada bir şey bulamadık.

Fındıklı deresi'nde inşa edilmiş olduğu anlaşılan *Kadı mescidi*, muhtelif yerlerde kadılık yapmış olan Kutb (قطب) İbrahim Efendi tarafından yaptırılmıştır¹¹⁰. *Hadika*¹¹¹ İbrahim Efendi'nin İstanbul kadılığında bulunduğunu ve mezarı üzerinde 1667 tarih ibaresinin mahkûk olduğunu söylediği halde Şeyhî ve M. Süreyya Bey'de¹¹² 1656 yılında vefat ettiği kayıdır. Mescide I. Abdülhamid devrinde Baş-muhasebe Ser-halifesi Elhac Abdi Efendi tarafından minber va'zedilmiştir. *Mir'at-ı İstanbul*'un¹¹³ (yayım tarihi olan 1896 tarihlerinde) ma'mur görüldüğüne göre, bu asır başlarında sık sık zuhur eden yangınların birinde harap olduğu ve zamanla ortadan kalktığı tahmin edilebilir.

Asrın meşhur seyyahı Evliya Çelebi¹¹⁴, Fındıklı deresi'nde bulunan bir *Ebû Said tekkesi*'nden bahsetmektedir. XIX. asrın sonlarında neşredilmiş bir eserde¹¹⁵, Fındıklı deresi'nde Nakş-

¹⁰⁹ Ahmed Paşa'nın mezarı aynı yerde bulunmaktadır. Kitâbesi için bk. M. Raif, *Aynı eser*, s. 840-841.

¹¹⁰ Şeyhî, *Vekayi'ül-füdelâ*, Üniversite Ktb, TY, nr. 81, s. 284-285; H. Ayvansarayî, *Aynı eser*, II, s. 84-85.

¹¹¹ II, s. 84-85.

¹¹² *Vekayi'ül-füdelâ*, s. 284-285; *Siic-i Osmani*, I, s. 105.

¹¹³ H. Ayvansarayî, *Aynı eser*, II, s. 84-85; M. Raif, *Aynı eser*, s. 373.

¹¹⁴ *Seyahatnâme*, I, s. 446.

¹¹⁵ A. Münib, *Mecmua'-i Tekâya*, İstanbul 1807, s. 15; *İstanbul ve bilâd-i selâsedeki tekkelerin isim ve şöhretleri*, İstanbul 1256, s. 9.

bendi tarikatine aid Mehmed Said adlı Tekkenin mevcudiyetinden bahsedilmektedir. Bu iki tekke arasında bir münasebet olduğu hakkında başka malûmata sahip değiliz. Ancak Mehmed Said tekkesi'nin, Sofu Baba türbesi bitişiğinde olup¹¹⁶ bu asır başlarında çıkan yangınların birinde, diğer binalar arasında yanmış olduğunu kaydetmekle iktifa edeceğiz.

Yine Fındıklı deresi'nde Fındıklılı Abdullah Efendi tarafından *Pişmaniye* adıyla anılan fevkanî bir cami' de inşa edilmiştir¹¹⁷. Bu cami'in yerini kat'i şekilde tesbit edememekle beraber, vesîkalarda açık bir şekilde dere içinde olduğu görülüyor¹¹⁸. Cami'in bundan sonraki durumu hakkında fazla malûmatımız yoktur. *Mi'rat-ı İstanbul'un* neşir yıllarında (1896) mevcut olan cami'in, bu asır başlarındaki yangınların birinde yanmış olması muhtemeldir. Hâlen en ufak bir izi dahi yoktur.

Yukarda verdiğimiz izahattan, Fındıklı semtinin, yapılan inşaat sebebiyle Taksim ve Ayas Paşa taraflarına doğru ilerlediği anlaşılmaktadır. Fındıklı deresindeki bahçelerin bir kısmı yapılan inşaat sonunda imha edilmiş ve semt Kabataş istikametinde genişlemek istidadını göstermiştir.

XVIII. asırda Fındıklı

XVIII. asırda cami', mescid gibi binalar yapılmadığını esasen küçük bir semt olan Fındıklı, nüfusunun artması ve yapılan diğer muhtelif cins inşaat sonucunda, mevcut cami' ve mescidlerin etrafında teessüs etmiş mahallelerin daha da genişlediği görülmektedir. Artık kalabalıklaşan semtdeki çeşmeler halkın su ihtiyacını te'mine kâfi gelmediğinden, muhtelif kimseler tarafından bu ihtiyacı telâfi etmek için çeşme inşa edilmeğe başlanmıştır.

¹¹⁶ *İstanbul ve bilâd-ı selâsedeki tekkelerin isim ve şöhretleri*, s. 9.

¹¹⁷ 1770 tarihli bir vesîkadan Hacı Receb mahallesinde olduğu anlaşılıyor (Ali Emîrî, III. Mustafa nr. 13003; H. Ayvansarayî, *Aynı eser*, II, s. 80; M. Raif, *Aynı eser*, s. 343; İbnü'l-Emin ts., Evkaf ks. nr. 6514).

¹¹⁸ Fındıklılı olan Abdullah Efendi 1685 de Bursa, sonra Mekke'ye kadı oldu. 1688 de İstanbul payesini aldı ve 1689 da vefat ederek cami'inin tahtına defnedilmiştir. (Şeyhî, *Vekayi'ül-Fudela*, II, s. 79-80; M. Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, II, s. 369; Mezar kitabesi için bk. *Hadikatü'l-cevâmi*, II, s. 80; *Mi'rat-ı İstanbul*, s. 342-43).

1726 da Kazancı yokuşunda tarihçi Fındıklılı Mehmed Ağa'nın bir çeşme inşa ettirdiği görülüyor. Fakat, Tophane, Fındıklı, Beyoğlu... semtlerinde ki su te'sisatı semtlerde inşa edilen çeşmelerin ve dolayısıyla halkın ihtiyacını karşılayamaması sebebi ile kâfi gelmedi. Ancak 1732 de, III. Ahmed'in ele alıp, I. Mahmud'un tamamliyerek getirtmiş olduğu su sayesinde, bu semtlerde bir çok çeşmeler inşa etmek suretiyle ihtiyaç te'min edilmiştir¹¹⁹. Şem'adanî-zade Fındıklılı Süleyman Efendi¹²⁰ bu vak'a için, «*Fındıklı bahanesine Beşiktaş, Kabataş, Dolmabahçe, Kasımpaşa, Tophane susuzluktan halâs oldu....*» demektedir ki bu, zikredilen semtlere su getirilmesine Fındıklı semtinin çektiği su sıkıntısının sebep olduğunu açıkça göstermektedir. Bu tarihten itibaren semtde bazı çeşmeler inşa edilmiştir. 1732 de Darû's-saâde ağası Hacı Beşir Ağa'nın Fındıklı deresindeki Alçakdam sokağı ile Sormagir mahallesi arasında inşa edilmiş Sadullah Efendi çeşmesini, Köprülü-zâde Hafız Ahmed Paşa'nın Kazancı-başı cami'i karşısında bulunan çeşmesini zikrederim. 1756 da, bugün ki Güzel San'atlar Akademisi ile Atatürk Kız Lisesi arasında, Sadriâzam Bıyıklı Ali Paşa'nın inşa ettirmekte olduğu mekteb, aynı yılda idam edilmesiyle yarıda kalınca, III. Osman'ın kadınlarından Üçüncü Zevkî Kadın aynı tarihte tamamliyerek mektebin altına kendi adına bir çeşme dahi ilâve ettirmiştir. Kabataş'a giden caddenin sağında eskiden bir deponun giriş kapısı yanında bulunan Harput'lu Mustafa Ağa'nın 1761 yılında yaptırmış olduğu çeşmeyi de bunlara ilâve edelim. Fakat 1732 de yukarıda zikredilen semtlere getirilen su, bu semtlerde inşa edilen çeşme adedinin yüzü bulması üzerine ihtiyaca kâfi gelmeyeğe başladı. 1750 de Büyükdere'de inşa edilen bir bendde toplanan sular sayesinde bu semtlere fazla su tahsis edilerek ihtiyaç giderilebilmiştir¹²¹. 1787 de Sadriâzam Koca Yusuf Paşa Fındıklı Cami'inin önünde bir sebil ile çeşme yaptırmıştır. 1797 de III. Selim'in annesi Mihrişah Sultan'ın Molla Bayırı'nın ba-

¹¹⁹ Su, Tophaneye dört saat mesafedeki Bahçeköy adlı mahalden getirilmiştir (Sâmi-Şâkir-Subhî, *Tarih, İstanbul 1198*, s. 450/a-b; Şem'adanî-zâde Fındıklılı Süleyman, *Mürî'ül-tevârih*, Millet ktb. Tarih ks., nr. 552/1, s. 42).

¹²⁰ *Aynı eser*, gös. yer.

¹²¹ Süleyman İzzî, *Tarih, İstanbul 1199*, yp. 213/a; Şem'adanî-zâde, *Aynı eser*, s. 161.

şında yaptırdığı çeşmesini de bu meyanda zikretmeliyiz. XVIII. asır başlarında yaşadığı anlaşılan Tersane Emîni Hüseyin Efendi'nin, bugünkü Güzel San'atlar Akademisi civarında, inşa tarihini ve yerini tesbit edemediğimiz bir mektebi bulunmaktadır¹²².

XVIII. asırda Fındıklı Yalıları ve köşklerle kaplı idi¹²³. Tersane Emîni Hüseyin Efendi'nin mektebinden başka bir yalısı ve bahçesi bulunmakta idi¹²⁴. Bundan maada Sadr-ı Âli Ali Ağa ile Atina'lı Osman Efendi'nin yalılarını ve Tophane mahkemesi kâtiblerinden Mustafa Efendi'nin Fındıklı cami'i civarındaki hanesini, Vezir Ali Paşa'nın, Mandaloğlu diye ma'ruf bir zatın¹²⁵, Kara İbrahim Paşa'nın yeğeni Osman Bey'in ve Bostancı-başı Sinan Ağa'nın yalılarını kaydetmeliyiz¹²⁶.

Fındıklı ve Salıpazarı sahillerini süsleyen sahilhaneler arasında *Emnâbad sahilsarayı* müstesna bir yer işgal eder. 1724 de bugünkü Atatürk Kız Lisesi'nin bulunduğu yere isabet eden miriye aid arazi, etrafındaki bina ve arsalarıyla¹²⁷ eklenmesiyle

¹²² Başbakanlık Arşivi, Cevdet ts., Maarif ks. nr. 4816; Feleliye ks. 2062. Halen Güzel San'atlar Akademisi'nin depoluğunu yapan, şekil itibarıyla mahiyetini tâyin edemediğimiz taş bir bina bulunmaktadır. Vesikalarda mektebin Hatunîye tekkesi mahallesinde olduğu kayıtlıdır.

¹²³ İbrahim Hamdi, *Atlas*, Es'ad Efendi Ktb. nr. 2044, yp. 181 b.

¹²⁴ Yalı, vefatından evvel Hazineedar Mehmed adlı bir zata satılmış iken, vefatından sonra ailesi, Hazineedar Mehmed'in çocuklarından geri almak için itida vermişler idi (*Maliye defterleri* ts., nr. 6332, s. 58, 68, 419; nr. 6549, s. 256-257; M. Cavid Baysun, *Hacı Hüseyin bağı*, Tarih dergisi, İstanbul 1958, sayı 7, s. 71-74). Hacı Hüseyin Efendi'nin Fındıklı'dan başka Tophane ve Beşiktaş'ta muhtelif cins emlakları vardır. Hacı Hüseyin Efendi'nin kızı Hacı Fatma Hatun'un 1705 de Kabataş civarında inşa ettirdiği Bağ-odaları adlı bir mescidi vardı (*Hadikatü'l-cevâmi'*, II, s. 68, 80, 87-88; M. Cavid Baysun, *Aynı eser*, s. 71, 74).

¹²⁵ Bunlardan Atina'lı Osman Efendi'nin yalısı 1723 de geçirdiği bir yangın sonucunda kısmen yanmıştır (Çelebi zâde Asım, *Tarih*, İstanbul 1282, Matba'a-i Âmiri, s. 77; Şema'danî-zâde Fındıklı Süleyman, *Mürfû't-tevarih*, Millet Ktb. Tarih ks. nr. 552/I, s. 185; Başbakanlık Arşivi, *Kayıtlı berevat ve ahkâm-ı şikâyet defteri*, Eski maliye defterleri ts., nr. 6593, s. 207; Ali Emiri ts., I. Mahmud ks. nr. 5203).

¹²⁶ Çelebi zâde Asım, *Aynı eser*, s. 77; 1748 tarihli vesikada, bu iki yalının emlak-i hümayûn'a ilhak edildiği kayıtlıdır (*Aynı defter*, s. 207).

¹²⁷ Kara İbrahim Paşa yeğeni Osman Bey'in vefatıyla miriye geçen sahilsarayına Salıpazarı'nda bir miktar arsa ve bitişigindeki ekmeğeği fırtısı ve Gümrükçü Hüseyin Ağa yalısının bir kısmı ilâve edilerek (Çelebi zâde, *Aynı eser*, s. 247; Şema'danî-zâde, *Aynı eser*, yp. 335 1b).

genişletilmiş, denize 45 zıra' kazıklar çakılarak az zaman içinde bitirilen bu saray III. Ahmed tarafından kızı Fatma Sultan'a temlik olunmuştur. Sonradan Emnâbad sahil sarayına bitişik ve denize yakın olarak küçük bir kasr dahi inşa edilmiştir¹²⁸. Emnâbad sarayı 1737 de bir tamir görmüştür¹²⁹. Bu sahilsarayın ismine XVIII. asrın sonlarında yazılmış olan *Bostancı-başı defteri*'nde tesadüf edemediğimize göre bu zaman içinde sık sık çıkan yangınlardan birinde yanmış olması ihtimali kuvvetlidir.

XVIII. asır sonlarında Fındıklı sahili yalı ve kayıkhanelerle süslenmiştir. Bu zamana aid bir *Bostancı-başı defteri*'nde¹³⁰ Fındıklı'da şu sahilhane ve kayıkhanelerin bulunduğu görülüyor. Nasuh oğlu Kaptan, Sahib-i âyar Efendi, Seyyid İbrahim Paşa-zâde, Halil Bey, Valde Kethüdası¹³¹ yalıları ve Fındıklı hamallar

¹²⁸ Çelebi-zâde, *Aynı eser*, s. 247; Şema'danî-zâde, *Aynı eser*, yp. 335/b; H. Şehsuvaroğlu, *Salıpazarı sarayları*, Akşam gazetesi, 6 Haziran 1947; E. Mamboury, *İstanbul rehber-i segyahin*, s. 409; İstanbul kadısı Abdurrahman Efendi'nin söylediği tarih, kitabe olarak bu kasra dercedilmiştir; III. Ahmed Emnâbad sarayını müteaddid def'alar ziyaret etmiştir (Şehsuvaroğlu, *Aynı eser*, gös. yer).

¹²⁹ Bu tamirde deniz tarafındaki duvar yıkılarak baştanbaşa seline tahtasından tahta çekilmiş, bitişiginde bulunan yalılardan da deniz cihetlerine tahta perde çekmeleri için emir verilmiştir (Başbakanlık Arşivi, Cevdet ts., saray ks., nr. 95); XIX. asırda Emnâbad sarayının bulunduğu yerde, 1856 yılında Abdülmecid kızları Münire ve Cemile sultanlar için birer saray inşa ettirmeye başladı ve bu inşaat 1859 yılı baharında sona erdi (H. Şehsuvaroğlu, *Aynı eser*, gös. yer.). Münire sultan 1862 de vefat edince sarayı bâzı hânedan azasına bu arada Abdülaziz'in kızlarından Sâliha sultana daha sonra da Âdile sultanın eline geçti ve vefat tarihi olan 1869 tarihine kadar orada ikamet etti. Adile sultandan sonra bir kaç el daha değiştirmek suretile, uzun yıllar kolordu kumandanlığı tarafından işgal edildi. 1948-1952 yılları arasında Edebiyat Fakültesi olarak kullanılmış olup, bunun akabinde Atatürk Kız Lisesine devr olundu (Lütfi, *Tarih*, s. VII, s. 65; H. Şehsuvaroğlu, *Aynı eser*, gös. yer.; S. Mümtaz, *Tarihimizde hayal olmuş hakikatler*, İstanbul 1948, s. 226). Mahmud Celâleddin Paşa'nın karısı olan Cemile sultan yalısına gelince, Abdülaziz'in kızlarından Nazîme sultan ile zevci Derviş Paşa-zâde Ahmed Paşa'nın eline geçmiş, bilâhîre Çırağan sarayında bulunan Meb'usan ve Âyan meclisi zikredilen sarayın yanması üzerine lüzumlu değişiklikler yapıldıktan sonra, buraya nakledilmiştir. 1926 yılından itibaren Güzel San'atlar Akademisi olarak kullanılmaktadır (*Şirket-i hayriye tarihçesi*, s. 78; S. Mümtaz, *Aynı eser*, s. 226; H. Şehsuvaroğlu, *Aynı eser*, gös. yer.). Bu binanın 1949 senesinde içinden çıkan bir yangın sonucunda yandığını ve 1954 de esaslı bir şekilde tamir edildiğini ilâve edelim.

¹³⁰ Millet ktb., Tarih ks., nr. 1033, yp. 5/a-b.

¹³¹ Bu yalının XIX. asır başlarında da mevcut olduğu görülüyor bk. s. 67;

iskelesinden sonra Hacı Kadın'ın yalı ve kayıkhanesi, Kapıcıbaşı Sadık Ağa'nın kayıkhanesi¹³², Fındıklı iskelesinden sonra Müsâhib-i şehriyarî Hasan Ağa'nın, Cündî Beyi-zâde Abdülhamid Bey'in yalıları, Fındıklı Cami'nin ilerisinde Kazancılar Kethüdası damadı Ahmed Efendi'nin ve Kürkçüler harıcısı Hacı Ahmed Ağa'nın yalıları bu meyandadır.

Fındıklı yollarına dair elimizdeki ilk malûmat 1775 tarihli bir vesîkada bulunmaktadır¹³³. Bu vesîkaya göre, semtin evvelce harab olan kaldırımları, Dolmabahçe yanındaki Kara-bâli mevki'inden Galata Kapısı'na kadar mevcut olan yolun kaldırımlarının aynı tarihteki onarımları sırasında yapılmıştır.

Evvelki asırlarda da vuku'u muhakkak olmakla beraber, Fındıklı semtinde elimizdeki kayıtlara göre ilk yangın 1723 tarihinde çıkmıştır. Bu yangın, Tophane Mahkemesi kâtiblerinden Mustafa Efendi'nin Fındıklı cami'i civarındaki evinden çıkmış, etrafa sirayet ederek bir çok ev ve dükkân ile yukarda zikrettiğimiz Sadr-ı âli Ali Ağa ve Atina'lı Osman Efendi'nin mükellef sahilhanelerini tamamen yakmıştır¹³⁴. Ertesi yıl gene Fındıklı cami'i civarından çıkan yangın da çarşıdaki dükkânlarla beraber Fındıklı Hamamı'nın cemekeğini de yanmıştır¹³⁵. 1754 yılında zuhur eden diğer bir yangında da, ümerâ-i deryadan Mandal oğlu'nun yalısı yanmıştır. Bu yangınların en büyüğü 1770 de olmuştur. 1770 de Salhpazarı ile Tophane arasında bulunan Çivici limanı mevki'inden çıkan yangın 15 saat devam ederek Fındıklı'ya kadar olan sahili arsa haline getirmiştir¹³⁶. Bu asırda semtde zuhur etmiş olan yangınlara dair görülebilen kayıtlar bundan ibarettir.

Fındıklılı silâhdar Mehmed Ağa çeşmesi, Taksim'e çıkan Kazancı-başı yokuşunda ve solda bulunmaktadır. Üze-

Bu aileden Ömer Ağa'nın Hatuniye tekkesini ta'mir ettirdiği evvelce kaydedilmiş idi (bk. Tarih Dergisi, sayı 10, s. 75).

¹³² Kayıkhanesi sahibi Sadık Ağa'nın, Hatuniye tekkesinde 1814 tarihinde vefat ederek defnedilen Müsâhib-i şehriyariden Mehmed Sadık Ağa ile aynı zat olması kuvvetle muhtemeldir (bk. Tarih Dergisi, sayı 10, s. 75).

¹³³ Başbakanlık Arşivi, Cevdet ts., Belediye ks., nr. 5567.

¹³⁴ Çelebi-zâde İsmail Asım Efendi, *Aynı eser*, s. 77; O. Ergin, *Mecelle i umûr-ı belediyye*, I, s. 1271.

¹³⁵ Çelebi-zâde İsmail Asım Efendi, *Aynı eser*, s. 224-225; O. Ergin, *Aynı eser*, I, s. 1273.

¹³⁶ Şem'adânî-zâde, *Aynı eser*, s. 185, 828.

rinde bulunan kitâbeden 1726 tarihinde inşa edildiği görülüyor. Çeşme, evvelce ortasında bulunduğu yolun genişletilmesi sonucunda geriye nakledilirken, büyük su haznesi ihmal edilerek, yalnız cebhesi muhafaza edilmiştir. Çeşmeyi yaptıran Tarihçi Mehmed Ağa 1724 de vefat ettiğine göre, bu çeşmenin vefatından sonra inşa edildiği anlaşılmaktadır¹³⁷.

Fındıklı deresi'nde bulunan **Hacı Beşir Ağa çeşmesi**, 1732 yılında Dârü's-saâde ağası Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır¹³⁸. Çeşme evvelce Sofu Baba türbesi civarında, şimdi mevcut olmayan Hacı Recep Mescidi yanında bulunuyorken, halen mevcut yolun genişletilmesi sırasında set altına nakledilmiştir¹³⁹. Çeşme üzerindeki 9 beyitten ibaret kitabenin bazı yerleri çatlamış olduğundan tam olarak okunamamaktadır. Kitabenin metni şudur:

*Cenâb-ı hazret-i Hacı Beşir Ağa-yı dâna kim
Havâssın iftiharî mahrem-i Sultan-ı âzamdır
O zât-ı mekrûmet pirây-ı vâlâ-kadr-i irfânın
Dil-i feyz-âşinay-ı sâfi her kârında mülhemdir
Aceb mi mülhem olmak tab'î gevher-sencine zirâ
Der-i devlet-meâbı teşney-i ümmide maksemdir
Nice maksem ki feyz-i şive-i gevher-nisarından
Gül-i âmâli erbab-ı dilin [ser-sebz ü hürremdir]
Hususa etdi icrâ bu mahalle âb-ı cûdunden
Bu âb-ı safî kim hâlet-fezây-ı neş'e-i cemdir
Nice hayrât-ı mevfure muvaffak eyliye Bârî
Dua-i devleti şam u seher zirâ ki elzemdir
Nihâl-i devletin sıyrâb ü handân eyliye her dem
Hüdây-i lempezel kim kâr-sâz-ı bezm-i âlemdir*

¹³⁷ Çeşme kitâbesi için bk. M. Raif, *Aynı eser*, s. 346; İ. H. Tanışık, *Aynı eser*, II, s. 55-57. Hayatı ve mezar kitâbesi için *Silâhdar Tarihi*'nde bulunan Ahmed Refik tarafından yazılmış önsöze bk. (İstanbul 1928, I, s. II-XII). Tanınmış bir tarihçi olan Mehmed Ağa vefatından sonra Ayas Paşa mezarlığına defnedilmiş bulunuyordu.

¹³⁸ Sâmi-Şâkir-Subhî, *Tarih*, İstanbul 1198, s. 45/b; Şem'adânî-zâde Süleyman, *Aynı eser*, s. 42; M. Raif, *Aynı eser*, s. 344; İbrahim Hilmi Tanışık, *Aynı eser*, II, s. 72.

¹³⁹ M. Raif, *Aynı eser*, s. 344; İ. H. Tanışık, *Aynı eser*, II, s. 72.

*Bu zîba matla'ın her mısra-ı rengin ü mevzunu
 bina da tarih-i müsellemdir
 Eden bu keşeri icrâ Beşir Ağa yı mükrimdir
 Gel iç bu çeşme-i rânânın âb-ı pâki zemzemdir¹⁴⁰
 1145*

Köprülü-Zâde Hafız Ahmed Paşa, 1732 yılında, Kazancı-
 başı cami'i karşısında bulunan çeşmesi'ni inşa ederek suyunu,
 I. Mahmud'un getirttiği sudan almıştır¹⁴¹. Çeşme, klâsik üslûbda
 olup üzerinde kabartma süsler vardır. Çeşme üzerindeki saçağın
 sonradan yapıldığı anlaşılmaktadır. Üzerinde mahkûk olan tarihi
 Şâir Mehmed Behçet Efendi söylemiştir¹⁴².

*Mâder-i Sultan Mahmud..... hoyrâ'n-nisa
 Tâc-ı ismet dürretül'-iffet selâtin-i ifâf
 Cûş edüb derya-yı hayrı teşnegân-ı âlemi
 Eyledi siyrab u reyyan çün be-kadr-i iktifaf
 Bu keremden hissedar âlâ vü ednâ su-be-su
 Oldu müstağrak yem-i ihsanına halk bi-hilâf
 Kabataş Tophane Kasımpaşa ma'mur oldular
 Böyle hayrat ı azîmü's-şân le kıl itiraf
 Her ricâl-i devlete bir çeşme ihsan eyleyüb
 Eyledi Ahmed Pâşâ'yı da bu hayra muzâf
 Öyle Ahmed Pâşâ kim han-dân-ı devletin
 Bendesidir ol vezîr ibn vezîr ehl-i masaf
 Padişah-ı rub-ı meskûnun nişân-ı adline
 Oldu tevki'i zaman-ı adli verdi inkişaf
 Hazret-i Sultan Mahmud [Han] ibn-i Mustafa
 Hall-ı ilah ömreku Sultan-ı bu bi'l-iktinaf
 Han ın Han âl-i Osman mâlik-i rüy-ı zemin
 Âzam-ı Hakan şehinşâh-ı cihan sahib- seyyâf
 Câker-i ednâsıdır Keyhüsrev ü Dârâ vü Cem*

¹⁴⁰ کل ایچ بو چشمه رعنائک آب پاک زمزمدر
 ۱۱۴۵

¹⁴¹ Sâmî-Şâkir Subhî, *Aynı eser*, s. 45/b; Şem'adânî-zâde, *Aynı eser*, s. 42;
 H. Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, s. 81-82; M. Raif, *Aynı eser*, s. 340-341.

¹⁴² İ. H. Tanışık, *Aynı eser*, II, s. 73. ismi geçen eserde kitâbenin tarih
 beyti kayıtlıdır.

*Âsitân-ı devletidir cümleğe cây-ı mutaf
 Valide Sultan bir hayra muvaffak oldu kim
 Devlet evvelde mesbuk olmadı bi ihtilâf
 Dergehinde kıl kabûl hayr-ı celilü's-şanını
 Neccerâ yõvmül-kıyam yâ rabbena mimmâ nekâf
 Behçetî atşâna tarih-i hitâmin söyledim¹⁴³
 Çeşme-i Ahmed Pâşâ oldu câri âb-ı sâf
 1145*

Kitâbe metninden de anlaşıldığı gibi I. Mahmud tarafından
 yukarıda kaydettiğimiz Fındıklı, Kabataş, Tophane, Kasımpaşa
 semtlerine su getirilmesinden sonra ismi geçen semtlere çeşmeler
 inşa edilmiş, bu arada Ahmed Paşa da¹⁴⁴, bu çeşmeyi yaptırmıştır.

Pürtelâş Hasan Efendi'nin bu gün arsa halinde bulunan camii'ne yakın ve Sormagir caddesinde bulunan apartmanların ar-
 kasındaki **Sadullah Efendi çeşmesi**, 1733 yılında Karaman'lı
 Yahya Efendi'nin oğlu Müderris Sadullah Efendi tarafından inşa
 ettirilmiştir. Sadullah Efendi 1744 yılında vefat etmiştir. Muattal
 olan ve yüzü mermer kaplı çeşmenin oymalı kemeri üzerindeki üçer
 mısralık üç satırdan ibaret olan tarihi şâir Siracî söylemiştir¹⁴⁵.

*Mekârim-pîşe hoyr-endişe Sadullah Efendi kim
 Muvaffak eylemiş hayrat u hisana anı mevlâ
 Edüb teşmir-i sâk-ı himmet ü sa'yın reh-i hayre
 Cihanda dembedem âsar-ı nev etmektedir peydâ
 Bina edüb bu dil-cû çeşme-sârı fi-sebilillâh
 Yeniden ayn-ı Hızr'ın eyledi nâmın yine ihya
 Horarettten ciğer-suzan görüb Fındıklı'nın halkın
 Zulâl-i şefkatinden teşne-gânın eyledi irva
 Siracî söyledim tebşir edüb atşâna târihin¹⁴⁶
 Gel iç su çeşme-sâr-ı pâk-i Sadullahdan sıkhâ
 1146*

¹⁴³ چشمة احمد پاشا اورای جاری آب صاف
 ۱۱۴۵

¹⁴⁴ Sadrâzam Köprülü Numan Paşa'nın oğlu olan Ahmed Paşa, 1760 da
 Mısır'da vefat etmiştir (M. Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, I, 262-268).

¹⁴⁵ İbrahim Hilmi Tanışık, *Aynı eser*, c. II, s. 70-72.

¹⁴⁶ سراجی سوادیم تبشیر ایروب عطشانہ تاریخ سنہ
 کل ایچ سو چشمه سار پاک سعداللهدن صفا
 ۱۱۴۶

Güzel San'atlar Akademisi ile Atatürk Kız Lisesi arasında bulunan taş *mekteb*, III. Osman devrinde Silâhdar iken, 1756 Ağustosunda Sadrîâzam olan ve aynı yılın Ekim ayında azl ve idam olunan Bıyıklı Ali Paşa tarafından 1756 de yaptırılmağa başlanmış, idamı ile yarıda kalan inşaatı, III. Osman'ın kadınlarından *Üçüncü Zevki* kadın tamamlatarak, mektebin altına kendi adına bir çeşme ilâvesiyle, vezaifini Nur-ı Osmaniye cami'i vakfından ta'yin eylemiştir¹⁴⁷. Çeşmenin zamanla harab olan su yollarını, Tersane Emîni Elhac Hüseyin Efendi¹⁴⁸ ta'mir ettirerek yeniden su dahi getirtmiştir¹⁴⁹. Çeşme halen suyu gelmediği için kullanılmamaktadır. Mekteb, Güzel San'atlar Akademisi'nin bir bölümü tarafından kullanılmaktadır. Mektebin kapısı üzerinde mahkûk bulunan Kitâbe çok girift bir şekilde ve yüksekte olduğu için lâyıkı vechile okunamamaktadır. Dokuz beyitlik kitâbenin her mısra'sı tarih olmak üzere tertib edilmiş olan son beyti şudur :

Zevki Kadın'ın sâynı makbûl ede İzid ¹⁵⁰
Etfal için ihlâs ile yapıldı bu mekteb
 1169

Çeşme üzerinde bulunan târih kitâbesi, yukarıda kaydettiğimiz kitâbenin de nâzımı olan şâir Emin Efendi'nindir. Zevki Kadın çeşmesi'nin kitâbesini buraya kaydediyoruz :

Şehinşah-ı semahat-kîş Zillullah-ı hayr-endîş
Cenâb ı hazret-i Sultan Osman-ı kerem-fermâ
Dirahşân-ı gevher-i bahr-i hilâfet menba-ı re'fet
Şeref bahşa-yı taht-ı saltanat hâkân-ı adl-arâ
Ne şehinşah ki tahsil-ı rızaullaha tâlibdir
Ne şehinşah ki mazhar eylemiş tevfikine Mevlâ
Hulûs-ı kalbine burhan-ı vâzthdır o hâkân'ın

¹⁴⁷ H. Ayvansaraylı, *Aynı eser*, II, s. 80; M. Raif, *Aynı eser*, s. 840; İ. H. Tanışık, *Aynı eser*, II, s. 114.

¹⁴⁸ M. Raif, *Aynı eser*, s. 840.

¹⁴⁹ Tersane Emîni Hüseyin Efendi'nin yalı ve mektebi için bk. s. 59, not 124; Ayrıca Arab Ahmed Paşa çeşmesini ta'mir ettirmiştir. Bu husus için yazımızın birinci kısmına bk. *Tarih Dergisi*, sayı 10, s. 76.

¹⁵⁰ ذوق قادريك - سینی مقبول ایدو ایزد اطفال ایچون اخلاصیله یاپیلدی بو مکتب

Fındıklı semtinin plânı

*Ki cümle bendegâni mâil-i hayratdır hattâ
 Şebistan-ı harim-i hassının perverde-i ünsü
 Yegâne dürr-i ismet şeb-çırağ perde-i ulyâ
 O yekta gevher-i iffet- karin-i pertev-i şevket
 Üçüncü Kadın ol âli güher banûy-ı pür-tekvâ
 Velîyy-i ni'meti yâni o Şehinşah-ı zîşanın
 Atâsından olub..... eltâf-ı lâ yuhsâ
 Muvaffak oldu ihsan-ı hümâyuna olub şayân
 Rızaullah için bu çeşme-sârı eyledi inşa
 Hüdavend-i cihan-bânın olub ikbâli rûz-efzun
 Ede bânisini Hak sâyesinde mazhar-ı itâ
 Emin'â mısra-ı tarihi hem-kadr-i cevâhirdir¹⁵¹
 Üçüncü Zevkî Kadın kıldı ecr iç gel zülâl mâ
 1169*

Kabataş'a giderken sağda bulunan *Harput'lu Mustafa Ağa çeşmesi*'ne gelince; 1761 yılında Harput'lu Mustafa Ağa adlı zat tarafından inşa ettirilmiş ve ta'mirine sarfedilmek üzere Fındıklı'daki bâzi mülkünü dahi bu çeşmesine vakfetmiştir¹⁵². Çeşme 1950 yılına kadar muattal halde yerinden kaldırılmadan evvel, uzun zaman bir odun deposunun kapısı yanında bulunuyordu¹⁵³.

Fındıklı camii'nin önünde bulunan *Çeşme ve Sebil XVIII.* asrın mühim simalarından Sadriâzam *Koca Yusuf Paşa* tarafından 1787 de inşa ettirilmiştir¹⁵⁴. Koca Yusuf Paşa Sarıyer üzerindeki Dutluk nam mahaldeki Vâlide Sultan menba'ının Kılıçpınar mevki'inde zamanla harab olan su yollarını ta'mir ve ihya ettirerek, 1787 de Taksim makseminden Fındıklı'daki sebil ve çeşmesi için 3 masura su tahsis etmiştir¹⁵⁵. Sebil, müdevver ve dört pencereleli olup, pencereler şebeke halinde oymalı ve yaldızlıdır. Dökme demirden yapılmış pencereler arasında beş mermer

امینا مصرع تاریخی همقدر جواهردر اوچینچی ذوق قادن قیادی اجرا ارج کل زلال ماء ۱۱۶۹

¹⁵² M. Raif, *Aynı eser*, s. 340; İ. H. Tanışık, *Aynı eser*, II, s. 116-118; Başbakanlık Arşivi, İbnü'l-Emin ts. Evkaif ks., nr. 2617, 5091.

¹⁵³ Kitâbesi için bk. M. Raif, *Aynı eser*, s. 340; İ. H. Tanışık, *Aynı eser*, II, 116.

¹⁵⁴ M. Raif, *Aynı eser*, s. 335-337; İzzet Kumbaracılar, *İstanbul sebilleri*, İstanbul 1946, s. 27; İ. H. Tanışık, *Aynı eser*, II, s. 140-142.

¹⁵⁵ Sedat Çetintaş, *Türkler de su-çeşme, sebil*, Güzel San'atlar Dergisi, İstanbul 1944, sayı 5, s. 138, 139.

direk vardır. Sebil üzerindeki direkler ahşaptır¹⁵⁶. Koca Yusuf Paşa'nın bu sebil ve çeşmesi üzerinde yedi kit'adan ibaret bir tarih bulunmaktadır¹⁵⁷.

Mihrişah Valide Sultan çeşmesi Molla-bayırı denilen merdivenli yokuş üzerindeki Beşaret sokağının başındadır. I. Abdülhamid'in üç yaşında vefat eden kızı Fatma Sultan'ın ruhu için III. Selim'in annesi Mihrişah Sultan tarafından 1797 de inşa ettirilmiştir. Çeşme üzerinde aşınmış bir halde üç kit'ahlık bir tarih bulunmaktadır. Kitâbenin metnini aşağıya kaydediyoruz¹⁵⁸.

*Hamdülillah cûş-ı lütf-ı Vâlide Sultan ile
Oldu sigrâb-ı inâyet teşnegân-ı kâinat
Bend-i vâlâ-yı cedidin eylemiş Rabb-ı mu'in
Menba'ı ma'-ı ma'in u sâfi-i azb ü furat
Kıldı hem andan revan-ı Fatıma Sultan için
İşte bu nev çeşme-yi câri o hayriyyet-sifat
Nüş eden âbin şeker-veş der sefay-ı bâl ile
Böyle lezzet-bahş olur nu şerbet-i kand-ı nebat
Cây-ı şîr-i cennet ol tıfl-ı letâfet-meşrebin
Eglesün şirin-dehen manend-i şîr-i ümmühât
Canfedâ târih-i Vehbî teşnegâna müjdedir¹⁵⁹
Fatıma Sultan ruhiyçün gel iç aynü'l-hayat
1212*

Çeşme musluğu koparılmış ve harab bir durumda olup horasandan bir sıra taşla örülmüş su hazinesi bulunmaktadır¹⁶⁰.

¹⁵⁶ İzzet Kumbaracılar, *Aynı eser*, s. 27; İbrahim Hilmi Tanışık, *Aynı eser*, II, s. 140-42.

¹⁵⁷ Kitâbeni için bk. M. Raif, *Aynı eser*, s. 335-337; Aslen Güreü olan Koca Yusuf Paşa XVIII. asır Osmanlı tarihinde önemli bir rol oynamış şahsiyettir. 1735 yılında Sadrâzamlik makamını işgal etmiş 1788 de azal edildikten sonra bâzı vazifelerde bulunmuş nihayet 1800 de vefat etmiştir (Ahmed Cavid, *Zeyl-ü zeyl Hadikatü'l-vüzerâ*, İstanbul 1281, s. 38-39).

¹⁵⁸ İ. H. Tanışık, *Aynı eser*, II, s. 75-76.

¹⁵⁹ *جاندا تاريخ و هو تشنگانه مزدهر* قلمه سلطان روحچون گل ايچ عين الحيات

¹⁶⁰ Mihrişah Sultan 1805 de vefat etmiştir. Çeşme kitâbesinin tarih beyti İ. H. Tanışık'ın eserinde (II, s. 75-76) kayıtlıdır.

XIX. asırda Fındıklı

Bu devirde semtin, Kabataş, Ayaspaşa, Cihangir ve Taksim semtleri ile birleştiği anlaşılmaktadır. Bu asırda dere içinde Osman Çavuş yokuşundaki bir ev altında, 1804 de Valide Sultan'ın Kilerci ustası Dildâde ustanın inşa ettirdiği ve 1941 de üzerindeki evin yanması sonucunda ortadan kalkan çeşme¹⁶¹ istisna edilirse, halkın faydalanacağı umumî inşaat pek görülmemektedir. Buna mukabil yalı, konak, hane gibi hususî inşaat fazladır. XIX asır başlarında yazılmış *Bostancı-başı defterleri*'nde¹⁶², Fındıklı sahilinde Salıpazarı'ndan itibaren Kabataş'a kadar şu yalıların sıralandığı görülüyor: Valide Kethüdası Ömer Ağa-zâde Tefvik Ağa'nın yalısı¹⁶³, Kalafatçı Ali Usta'nın yalısı, Müderris-î kirâmdan Osman Bey'in yalısı, Fındıklı iskelesine yakın bir yerde Silâhşör Giridli Mustafa Ağa halilesinin yalısı, Fındıklı iskelesinden sonra sâbık Kapı Çukadarı Ömer Ağa'nın, Mustafa Paşa-zâde Osman Bey'in, Fındıklı cami'inden geçince Müsahib-î şehriyarî Hasan Ağa'nın, Kepçe Nâzırı Ali Ağa'nın, Harput'lu Mustafa Ağa'nın çeşmesinden sonra Gümrükcü Hüseyin Ağa'nın¹⁶⁴, ve Tersâne Kâtibi Mehmed Bey'in yalıları bulunmaktadır.

Yukarda sahil kısmında bulunduğu görülen yalılardan başka semtin iç tarafında da tanınmış kimselere aid ev ve konaklar bulunmaktadır. Galata Mahkemesi Baş Kâtiblerinden Kanbur Süleyman Efendi 1817 den evvel Fındıklı cami'i civarında büyük bir köşk ve hane inşa ettirmişti¹⁶⁵. Sadreddin-zâde ailesinin¹⁶⁶, Mektubî-zâde koluna mensub Rıza Efendi'nin Fındıklı cami'i karşısında bir hanesi bulunmakta idi¹⁶⁷. Sadaret mektubî hülefâsın-

¹⁶¹ M. Rauf, *Aynı eser*, s. 344; İ. H. Tanışık, *Aynı eser*, II, s. 160; kitâbesi isimleri kaydedilmiş olan eserlerde bulunmaktadır.

¹⁶² Üniversite kütüphanesi, TY., nr. 8880, yp. 23/a-b; nr. 8865, yp. 20/a-b; nr. 8866, yp. 12/a.

¹⁶³ Valide Kethüdası-zâde diye tanınan bu aileden Ömer Ağa için bk. s. 50 not 131 ve Tarih Dergisi, Sayı 10, s. 73.

¹⁶⁴ XVII asırda bulunan diğer bir Gümrükcü Hüseyin Ağa için bk. s. 52, not 93.

¹⁶⁵ Cevdet, *Tarih*, İstanbul 1309, Matbaa-i Osmaniye, X, s. 8.

¹⁶⁶ Bu aile hakkındaki izahat için, bu yazının birinci kısmına bakınız Tarih Dergisi, sayı 10, s. 69-70.

¹⁶⁷ Şâni-zâde, *Tarih*, İstanbul 1290, II, s. 239; Cevdet, *Aynı eser*, X, s. 183.

dan Rauf Paşa-zâde Osman Bey'in Sultan Sarayına kalbolunan Sahilhanesini¹⁶⁸, keza Silâhdar Girid'li Ali Ağa'nın ve Hazine Kethüdası Sâdik Efendi'nin bu civarda olması muhtemel olan yalı ve diğer mülkleri bulunduğunu da kaydetmeliyiz¹⁶⁹. Semt bilhassa, XIX. asır sonları ile XX. asır başlarında devrin bir çok ricalinin rağbet ettikleri bir yer olmuştur. Bu devirde Fındıklı'da tanınmış kimselerden şu zatların konak ve yalıları bulunmaktadırlar: Kazancı mahallesinde Maliye Beytü'l-mal kalemi kâtiblerinden Edhem Bey'in, Fındıklı deresinde Topçu Miralaylarından Ahmed Paşa'nın, Rüşumat Müfettişi Rasim Bey'in, Yaver-i harb ve Teftiş-i Askerî Komisyonu azâsından Muhiddin Paşa'nın, Posta Telgraf Nâzırı Hüseyin Saib Bey'in ev ve konakları bulunmaktadırlar¹⁷⁰. Fındıklı caddesinde Saray Kitabçısı İsmet Efendi'nin hanesi¹⁷¹, Hassa Müşiri Rauf Paşa'nın sahilhanesi, Fındıklı caddesinde bulunan sed üzerinde Kaymakam İhsan Bey'in hanesi, Hacı Receb mahallesinde Rüşumat Sicill-i emval kalemi ser mukayyidi İsmail Hakkı Bey'in konağı, Kazancı mahallesinde mütekaid Mirliya Osman Paşa'nın, Kurenâ-yı Hazret-i şehriyârî Faik Bey'in, Meclis azâsı Namık Bey ve biraderi Şûra-yı Devlet azâsından Neş'et Paşa'nın Bahçeli yalıları, sabık Nablus Mutasarrıfı Mahmud Paşa'nın, Tophane-i Âmire tecrübe Komisyonu Reisi Mirliya Hüseyin İhsan Paşa'nın, Cemiyet-i Rusümiye Reisi Süreyya Bey'in ve Fındıklı caddesinde Aşiret Mektebi Müdürü Nadir Bey'in hane ve konakları bulunmakta idi¹⁷².

Fındıklı bu kadar rağbet edilen bir semt olduğu halde yol

¹⁶⁸ Bu yalya karşılık kendisine 1810 da Bebek de diğer bir yalı verilmiştir (Başbakanlık Arşivi, İradeler nr. 611).

¹⁶⁹ Topkapı Sarayı Arşivi, D. nr. 9769 : Lâtfi, *Tarih*, İstanbul 1290, III, s. 166.

¹⁷⁰ Sabah gazetesi, nr. 1681, 2333, 2337; Devrin gazetelerinde II. Abdülhamid'in doğum ve cülûs yıldönümü dolayısıyla İstanbul'da yapılan şehriyânlarda donatılmış konak, hane ve sahilhanelerin isimleri kaydedilmektedir.

¹⁷¹ İsmet Efendi, Fındıklılı diye meşhur bir biyografi âlimidir. Kendisi *Tuhfe-i hattatin*, *Eirabü'l-Asar*, *Şekayık-ı nu'mânîye* gibi eserlere zeyl yazmıştır. İsmet Efendi'nin bu eserleri, vefatından (1904) beş altı yıl önce çıkan bir yangında evi ile beraber yanmıştır. Vefatında Karaca Ahmed mezarlığına pederi Çorumlu Osman Efendi'nin yanına defnedilmiştir (H. Emin, *Kethûda-zâde Arif Molla'nın tercüme-i hâline zeyl*, İstanbul 1305, s. 311-312; Bursalı Tabir, *Ozmanlı Müellifleri*, III, s. 109; İbnü'l-Emin, *Kemâlü'l-İsmet*, İstanbul 1326).

¹⁷² Sabah gazetesi, nr. 4383, 4335, 4389, 4751, 5734, 8105, 8161.

bakımından oldukça ihmal edilmiş bir durumda idi. Sahilde evvelce mevcut olan yolun Tophane-i Âmire hududundan Kabataş'dan ötede Karabâli mevki'ine kadar olan kısmının kaldırılmaları (bu arada Fındıklı kısmı da) ta'mir olunmuşdur¹⁷³. Bu yoldan başka düzgün yol olmadığı anlaşılıyor. Zira Kırım harbi sırasında kendisine bir yalı tahsis edilen bir İngiliz Amiralî'nin, Fındıklı deresindeki yolların bozukluğundan ve derenin çamurundan şikâyet etmesi üzerine dere çamurdan temizlendi ve bâzı kaldırılmaları onarıldı¹⁷⁴. Bu yolun ileride Dere içi caddesinden Kazancı caddesine giden kaldırılmaları XIX. asır sonlarında ta'mir edilmiştir¹⁷⁵. 1869 yılında Boğazın bu yakasında (Fındıklı sahilinden de geçen) hayvan vasıtasıyla işletilen tramvay hattı te'sis edilmiştir. Bu hat 1911 yılında elektrik kuvvetiyle işletilmeye başlanmıştır¹⁷⁶.

Fakat Fındıklı semtinde XIX. ve XX. asır zarfında ahşab olarak yapılan binaların diğer semtlerde olduğu gibi, birbirine bitişik yapılmaları sonucunda her hangi bir yerden çıkan ufak bir yangının aniden etrafa sirayet etmesiyle bâzen bir kaç semti ortadan kaldırdığı görülmektedir. Bu sebepten XIX. asır içinde ve XX. asır başlarında semtte veyahut civarında çıkan yangınlardan Fındıklı'daki bir çok ata yadigarı ortadan kalkmıştır. Elimizdeki kayıtlara göre, bu devre içinde Fındıklı'nın ma'ruz kaldığı ilk yangın 1822 tarihinde Tophane'de Firuz Ağa mahallesinden çıkarak etrafa sirayetle Alçakdam (Pürtelâş Hasan Efendi cami'i) mahallesi ile dere içindeki mahallelere yayıldıktan sonra Gümüşsuyu mezarlığına kadar uzanan ve bu aradaki binaları yokeden büyük Tophane yangınıdır¹⁷⁷. Bu tarihten sonra vuku' bulduğunu tesbit ettiğimiz diğer yangınlarda, 1860 Molla Hamamı yangınında 242 hane, 1884 Molla Bayırı yangınında 20 hane, 1900 ve 1903 yılı Fındıklı yangınlarında 20 ile 38 hane yanmıştır¹⁷⁸, Fındıklı, bilhassa Cihangir'den çıkarak etrafa sira-

¹⁷³ Başbakanlık Arşivi, Cevdet ts., Belediye ks., nr. 84.

¹⁷⁴ H. Şehsuvaroğlu, *105 yıl önce Karaköy'den Ortaköy'e seyahat*, Akşam gazetesi, 22 Haziran 1919.

¹⁷⁵ Başbakanlık Arşivi, Yıldız ts., ma'ruzat-ı resmîye, nr. 1829.

¹⁷⁶ Osman Ergin, *Mecelle-i umûr-ı belediyye*, III, s. 141, 177.

¹⁷⁷ Cevdet, *Tarih*, XII, s. 81; Osman Ergin, *Mecelle-i umûr-ı belediyye*, I, s. 1803

¹⁷⁸ Osman Ergin, *aynı eser*, I, s. 1318, 1330, 1331.

yet eden yangınlardan hayli zarar görmüştür. Meselâ 1912 de etrafı harab etmiş olan Cihangir yangını sonucunda semtteki bir çok ata yadigârı ortadan kalkmıştır. Yukarıda da kaydettiğimiz gibi XIX. ve XX. asırda Fındıklı'nın ma'ruz kaldığı yangınlar muhakak ki bunlardan ibaret değildir. Burada, bulabildiğimiz kayıtları zikretmekle iktifa ettik.

* * *

Bu yazımızda Fındıklı semtinin tarihini fetihten XX. asır başlarına kadar belirtmeğe çalıştık. İskân tarihinin, Türkler tarafından fetihten itibaren başladığını gördüğümüz semtte, tamamen bağlık ve bahçelik iken, mevkî'inin ve havasının güzelliği sebebiyle kazandığı rağbet sonunda (XVI. ve XVII. asırlarda) inşa edilmiş cami' ve mescidler (ve sâir binalar), bunların etrafında teessüs eden mahalleler ile bu mahallelerin genişlemeleri sonunda bağ ve bahçeler ortadan kalkmıştır. XVIII. asırda hususî şahıslara aid olan hane, yalı v.s. gibi inşaatın fazla olduğu ve nüfus itibariyle de artan semtde halkın ihtiyacını karşılamak için müteaddit çeşmelerin inşa edildiği görülüyor. XIX. ve XX. asır başlarında Fındıklı'nın konak, hane ve diğer binalarla kaplı olduğu yukarıda kaydedilmişti. Eğer halen yukarıda bahsedilen ata yadigârlarının çoğu mevcut bulunmuyorsa bu, kısmen son zamanlarda sık sık zuhur eden yangınlar sebebiyle, kısmen de bu eserleri muhafaza etmekte gösterilen ihmal yüzünden olmuştur. İşte bu sebeplerle ki, Pürtelâş Hasan Efendi cami'i, Emîr İmam mescidi, Hacı Receb, Selime Hatun, Kadı mescidleri ve Pişmaniye cami'i ile mahalleleri ve bu arada bulunan mahiyetini iyice tesbit edemediğimiz diğer eserlerin yerleri boş bir arsa haline gelmiştir. Son zamanlarda görülen İmar faaliyeti sonunda bu yerlerde yeni binalar yapılmış ve kısmen de yapılmaktadır. Meselâ Emîr İmam mescidinin bulunduğu yerde (Kazancı Yokuşunda) Cihangir ve Ayaspaşa semtlerinin ve Fındıklı deresinin yeni yapılan binalarla dolduğu görülmektedir. Evvelce sahilhanelerle süslü sahil kısmı ise yer yer odun ve kömür depoları ile kaplıdır. Tarihi eserleri muhafaza etmek hususunda bu kadar ilgisiz davranırsak bir zaman sonra mevcut eserler ve İstanbul topoğrafyası hakkında bilgi edinmek çok güç olacaktır.